

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sefer ha-emunot ve-ha-de'ot

Se'adyah <Ga'on>

<אוגג הידעס>

Laipsig, 619 [1858 oder 1859]

יעיבשה רמאמה

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9691

המאמר השביעי

בתחיית המתים והוא הנכבד שבמוערי בני ישראל אשר יערם הכורא כם בעת הישועה:

אמר יהודה בן שאול, אמר המחבר. יתברך ויתעלה האל אלהי ישראל. המאמת דבריו, הצדיק במועדו. ואחרי כן אומר שמצאתי המון בני ישראל מאמינים, כי הבורא יתברך ויתעלה, יחיה מתיהם בעת הגאולה, ומצאתים שמפרשים כל פרשה שיש בספרים, שנראה ממנה תחיית המתים בעת הישועה כפשוטה, ועוזרים זה בדברים מקובלים כוללים פרושי המין ההוא, ומצאתי אנשים מעטים מן האומה, שאינם מודים שזה יהיה בעת הגאולה, ואומרים שזה יהיה בעת היציאה אל העולם הבא, וסומכים בזה על שבוש חלש, קצתו שמעתיו מהם, קצתו ראיתיו להם באפשר. ומפני שהיה חובה לכל צדיק שיעלה בלבו תחלה הרבר הנרצה, וירחה מעליו הדברים הפוכים, כאשר אמר הכתוב (משלי י') שפתי צדיק ידעון רצון. ועליו עוד להודיע לאומה ולהקריבו להבנתם, ושישיבנה מדברי הפתאים, כמו שאמר עוד, (סס) שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו. היה ראוי בעבור בקשתי הצדק, אעפ"י שלא הגעתי אליו, שאשגיח על הספר הזה ודקדוקו השגחה רבה, עד שיעלה לי תחלה הרבר המבואר בתכלית מה שאפשר. ואחר כן אכתבהו לאומתינו להיות לה מישיר תעור בו על עבודת אלהינו, ועל סבל מה שהוא בו מן הגלות, ונהגתי בו הדרך אשר צוה בו הבורא לצוות בסבל, באמרו (יסעי ל"ה) חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו הנה אלהיכם וגו'. וכאשר הסתכלתי בזה, כרי שיחבאר לי היש על מה שסוברים הרמון מתחיית המתים בעת הגאולה טענה, ועיינתי בענין ומצאתי, שהמוצאים אשר יעלו תחלה בראשונה אשר יצאו מהם משכי הטענה על זה, ארבעה אין להם חמישי. וראיתי כל שבוש ששמעתי או חשבתי בו שיהיה טענה על האמונה הזאת, ועמדתי על שבר הכלובי טולו והפסדו, ואז החקימה האמונה הזאת בראיות, מן השלשה ענינים אשר מהם ימשכו המאמינים ראיותם. והמוצאים הארבעה אשר חקרתי עליהם לראות

היש על האמונה הזאת בהם תשובה, הם מוצא הטבע והשכל והכתוב והקבל'. והחליתי מן הטבע, מפני שקדימתו קדימה עצמית. ואמרתי אולי יתחייב המנע ההודאה בתחיית המתים מפני המנע הטבע לעשות זה, מפני שאין כמו שגדלים בעלי חיים בטבע, ושבים קצתם בטבע, ומתים בטבע, יהיו גם כן אחרי המות בטבע, וכאשר התבוננתי במחשבה הזאת הנהשבת, מצאתיה שאין נתלים בה כי אם האומרים בקדמות או בשניים, מפני שלא יתכן אצלם שיהיו הדברים אלא על דרך המנהגים הנהוגים הנודעים, אבל המיחדים שמאמינים שהבורא משנה מנהגי הטבע, וישימם בכל עת שירצה כאשר ירצה, אי אפשר להם להמנע מהודות בתחיית המתים מצד הטבע, שכלם מודים ששלה אליהם נביאיו ובידם אותות מלאות, וגדול מזה בראתו היסודות הראשונים לא מדבר, ויהיה באור המאמר הזה, שמי שמרחיק תחיית המתים בעת הישועה מפני שהטבע לא יעשה זה, יתחייב להרחיק לעמתו הפוך המטה תנין, והמים דם, ועמוד מי הים והקפאם, ועכוב התנועה הגדולה המזרחי עד שארך בה עמידת השמש על הארץ, ושאר האותות הבחירות אשר זכרו הספרים שהבורא עשאה על ידי נביאיו, עד שיכחש האומר זה בכל הנסים, ויתחייב עוד להרחיק בריאת דבר לא מדבר, עד שיכפור בבורא ויצא מכלל המאמיני'. ותחיית המתים אצל העיון השלם, יותר קל ויותר קשוב מבריאת דבר לא מדבר. וכבר התבאר כי מי שיוודה שהבורא התחיל הנמצאות לא מדבר, ואמץ נביאיו באותות מלאות, לא יוכל להרחיק תחיית המתים, ולא להתלות לטעון בטבע, כל שכן עם הודאתו שהאשה השונמית החיה הבורא בנה בעולם הזה, כמו שאין ספק בזה אצל עמנו. ועוד שנית החקירה הזאת ואמרתי, אולי יהיה השער הזה אשר אנחנו מדברים בו מן הדברים ההבליו, אשר לא יכשר להאמי' שתפול היכולת עליהם, כמו השבת אתמול ושום החמש יותר מן העשרה, והיה לפני העברת זה על לבי שאמרתי כשהגוף החי אחר מותו כבר נמקו החלקים אשר היו בו מן היסודות הארבעה אשר הגיע כל חלק מהם ליסודו השרשי ונמוג בו, ואחר כן התחברו חלקים מן היסודות החם והתרכב מהם גוף שני, ואחר כן נמקו במותו ושבו אל מוצאיהם, ואחר כן התחברו פעם שלישית והתרכב מהם גוף

אחר, ואחר כן נמקו במוותו איך יהיה הראשון על שלמותו, והשני על שלמותו, והשלישי על שלמותו, וחלקי כל אחד מהם כבר נכנסו באחר בעת שהתרכב, וכאשר זקקתי הרעיון והעליתי מיץ ההכרה, מצאתי זאת הסברא המתעה שאיננה אמת. והוא שיסודות הגוף כאשר נמקו, והגיע כל אחד מהם אל מוצאו מחם וקר ולח ויבש. אלו לא היה במוצא השרשי מה שיתרכב ממנו גוף שני כי אם מה שנתק מן הגוף הראשון, לא היה אפשר שיברא שני אלא על אחד משני פנים. אם שיהיו חלקיו חלקי הראשון, או שיברא בריאה. ועל שני הפנים יחדיו, יבטל שנות הגופים אחר שנמקו. אך מפני שהיו המוצאים יותר גדולים מחלקי כל המורכבים כפלים רבים אשר לא יספרו מרוב, כי החכמים יודעים שהאוויר אשר בין הארץ ובין תחלת חלק מן השמים, כמו כל הארץ כלה ועפרה והריה וימיה וצמחיה ובעלי חיים שבה, אלף פעם וחשעה ושמונים פעם, מפני שהוא מוכה שלשה ושלשים בשלשה ושלשים. וכיון שהדבר כן, על הרחב הזה יכול בורא הגוף השני לשום חלקיו חלקים מן היסודות אשר לא שמש בם בגוף הראשון, וכן ירכיב השלישי מחלקים לא היו נמוגים בשני, וכן יחביר הרביעי מחלקים לא התערבו בשלישי, מפני רחב עולמו היסודות ומוצאיהם, ויעזוב נמקי הגוף הראשון והשני והשלישי, ומה שאחריהם בעצמם, לא ישמש בהם בחבורים העתידים, עד שיהיו מוכנים לחבר מהם חלקי כל גוף וישיבהו בעת שירצה. ומה שמקל את זה עוד ומקרב, כי המחויים בחמשת אלפים שנה, אינם על דרך הקירוב: כי אם חמשים כת מבני אדם, ואין שיעורם כלם חלק אחד מחלקי הארץ. ואם ישאל שואל על מי שאכלוהו החיות איך יחוייה והוא כבר נשתנה אל גופות אחרים. נשיב כי האומר המאמר הזה אומר, כי הגופים הנאכלים הם כלים ומשתנים אל הגופים אשר נכנסו עליהם. וראוי שנשיבהו אל שני הדברים יחד, בשרש אשר אנחנו קהל המיוחדים מאמינים בו ונדעהו, כי אין לגוף מן הברואים לכלות גוף אחר בשום ענין, אפילו אם ישרפהו באש לא יוכל לכלותו לעולם, כי לא יוכל לכלות הדברים עד שישובו לא דבר, כי אם מי שבראם לא מדבר, ושמים נמצאים; אבל כל הברואים אינם יכולים כי אם להפריד חלקי הגוף בלבד, עד שהאש

כשהיא בוערת בגוף מן הגופים אין דרכה כי אם להפרוד אבריו, וישוב החום אשר בו אל מוצא האש, והלחות והקור אל מוצאיהם, ותשאר העפרורית אפר, מבלתי שיכלה מחלקי היסודות. וכאשר תעשה האש הנראית לעין, כן תעשה האש אשר בבעלי חיים בדבר הנאכל. וכאשר יאכל החי תפוח על דרך הדמיון יפרדו חלקיו, וינגב האויר מחלקיו מה שדרכו לנגב מחלקי התפוח תמיד. ומה שאלו לא מצא לנגב מחלקי התפוח, היה מנגב כמוהו מגוף החי ההוא תמיד, עד שלא ישאר בו כי אם העפרורית בלבד. וכמו שהמאמר בתפוח הנאכל, כן המאמר באדם הנאכל, כי האויר מנגב החלקים אשר משלשה היסודות מגוף החי אשר אכלו, וישאר החלק העפרי ויורד למטה, ואין הפרש ביניהם, אלא שהחלקים אשר שבו אל האויר מן התפוח הנאכלים כבר, התערבו ביסודות השרשיים, והחלקים אשר עלו אל האויר מגוף האדם הנאכל, הם שמורים בלתי מתערבים ביסודות השרשיים להיותם מוכנים לעת הפקידה כאשר הקדמנו. וכאשר העברתי הדברים האלה על לבי, סרו מעלי הספקות ההם, והתאמצה אמונתי בדעת הוזה והחוקתי בו, ואמרתי ישתבח היכול על כל דבר:

ואחר כן חקרתי במוצא השני אשר הוא המחשב בשכל, ודרשתיאם אמצא לאמונה הזאת מה שיבטל אותה, ולא מצאתי מה שמספק בהביאם שלשה דרכים. האחת מהם שתהיה היכולת על תחיית המתים מן השקר, וכבר עמדתי על שאיננה כן כאשר בארתי. והשנית שיהיה היכול על זה לא הבטיחם בו, ומצאתיו שהבטיח בו במקומות רבים מן המקרא, אעפ"י שיחכן לסבור בהם סברות רבות עד שיעתקו מענין תחיית המתים אל ענינים אחרים, לא ראיתי העיון מחייב דחות הנראה מרם, בעבור שיחכן שתסבלהו הסברא, והוא שאנחנו כל בני ישראל מאמינים, כי כל אשר בספרי הנביאים, הוא כאשר נראה ממשמעו והידוע ממלותיו, אלא מה שהנראה והידוע ממנו, מביא אל אחד מארבעה דברים, אם להכחיש מוחש כמו שנאמר על חוזה, (זרלסית ג') כי היא היתה אם כל חי. או להשיב מה שיש בשכל, כמו שאמר (דברים ד') כי יי' אלהיך אש אוכלה. או לסחור דבר אחר כתוב, כמו שנאמר (מלאכי ג') ובחנוני נא. אחר שאמר (דברים ו') לא תנסו את

יי' אלהיכם . או להכחיש מה שקבלוהו קדמונו, כמו שאמר
 (סס כ"ה) ארבעים יכנו לא יוסף . ואמרו רבותינו שהם
 שלשים ותשע מכה . והדרך בכל אלה שיבוקש להם שער
 עובר בלשון, ממה שמנהג הלשון לשמש במלות ההם בו, עד
 שיסכים לענין ההוא ולא יחלוק עליו, כי זה ימצא בלי ספק,
 כמצאנו למאמרו, אם כל חי . מדבר מבני אלם, וכמצאנו
 לאמרו, כי יי' אלהיך אש אוכלה . על דרך הרמיון והקירוב
 אומר, כי ענשו כאש אוכלה שהיא שורפת מהרה, כמו שאמר
 כי אש קדחה באפי וגו' . וכמצאנו לאמרו, ובחנוני נא בואת .
 אחר אמרו לא תנסו את יי' . הפרש, והוא שהבחינה על שני
 פנים, אחד מהם יכולת הבורא היוכל על הדבר אם לא, וזה
 הוא האסור כאשר אמר (תהלים ע"ח) וינסו אל בלבבם וגו' היוכל
 אל לערך שלחן במדבר . והשני בחינת האדם ענינו אצל
 הבורא, היש לו אצלו מעלה יתירה אם לא, אחר שהוא מודה
 שהוא יכול על המעשה ההוא, וזה מותר כאשר אמר בגדעון
 (סופטים ו') ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע את ישראל
 בירי אנסה נא רק הפעם בגוה וגו' . והוא כמו שאמרו בחנוני
 נא בואת . ומצאנו לאמרו ארבעים יכנו הוא שוה למה שהעתיקו
 רבותינו ז"ל שהוא ל"ט והוא שנאמר שהשלים הל"ט ושם
 ארבעים כמו שהשלים הל"ט שנה שהלכו במדבר ושם
 ארבעים, כמו שאמר (במדבר י"ד) במספר הימים אשר תרתם
 את הארץ ארבעים יום ויום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים
 שנה . והשנה הראשונה כבר עברה בלא הענש ההוא . ואלה
 התוצאות אנו נוהגים בהם, וכל המעינים כאשר יכריחנו דבר
 מאחת מאלה הארבעה אשר זכרנו, אבל כשאין צרך דוחק כל
 דבר כתוב ומקובל, ונשמע מכל אחד מאלה השערים הארבעה
 אשר זכרנו, לא יתכן לבקש תוצאות והעברות, אשר בהם
 מועד תחיית המתים, עד שנוציאם מפשוטם . אך ראוי
 שנניחם כאשר הם, כי האומר אותם, הוא יכול ויועד יחד .
 והשלישי, שיהיו סעיפים מסתעפים מהשרש הוה מפסידים
 אותו, כשיעלם אדם על לבו, וכאשר אי אפשר לשרש בלתי
 הסעיפים ההם, ואי אפשר להם, יתחייב בהכרח השרש המביא
 אליהם והמצריך להם . וחקרתי ולא מצאתי סעיף אחר המאמרים
 האלה . ואבאר איך הלכנו ויושר אפניהם בעורת האל ;

ואחר בן הקרתי במוצא השלישי, והוא הכתוב במקרא. והסתכלתי אולי יש בה מה שמונע תחיית המתים בעולם הזה, ומצאתי ספקות שאפשר שנתלים בה המרחיקים את זה, וראיתי לזכרם הנה ולבטלם. מהם ויוזכר כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב (תהלים ע"ח). ואמר עוד, אנוש כחציר ימיו וגו' (איוב י"ד) כציץ יצא וימל וגו'. כי רוח עברה בו ואיננו וגו'. ואמר עוד (שס) כלה ענן וילך וגו' לא ישוב עוד לביתו וגו' ואמר עוד ואיש שכב ולא יקום (שס). ומה שדומה לזה. והתבוננתי כל זה היטב ולא מצאתי אחד מהם שהחפץ בו שהבורא אמר שלא יהיה את המתים אבל כל זה ספור שאין אדם יכול לקום מן הקבר אחר רדתו אליו, ושאינו יכול להנער מן העפר ולשוב אל ביתו. ומה שיהיה מהמאמרים האלה דברי בני אדם הוא, שמחנננים בו לפני בוראם ושואלים ממנו לרחם עליהם מפני שהם בענין הזה, ומה שיש דברי הבורא הוא ספור אחת מן החובות אשר בה ירחם עליהם ויחנם, והוא שהם בענין החלוש הזה ממעוט היכולת. וכל אשר יוסיפו הספרים לזכור שהמת לא יוכל להחיות את עצמו ולא יקום ממשכבו, חוסיף יכולת הבורא אצלנו גדולה, כי הוא יכול לפקוד את בני האדם ולהחיותם. ותהיה זאת הפליאה הגדולה, כמו שאמר על מעמד הר סיני (דברים ד'), כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו' הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו. וכן שאר האותות והמופתים אשר הם נפלאים בעיני בני אדם איך היו. וכן האותות העתידים נפלאים בעיניהם איך יהיו, כמו שאמר מי שמע כזאת מי ראה כאלה, ומהם מה שאמר הכתוב, (קהלת ט') כי מי אשר יחובר אל כל החיים יש בטחון וגו' כי החיים יודעים שימותו והמתים אינם יודעים מאומה וגו' גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וגו'. ועינתי בפרוש הפסוקים האלה, והם כאשר אני מספר כי מי שיחובר אל החיים יש לו בטחון, ולכלב החי טוב מן האריה המת, והוא שהחיים יודעים שימותו, והמתים אינם יודעים מאומה, ולא נשאר להם שכר כי נשכח זכרם, עד שאהבתם ושנאתם וקנאתם כבר אבדו כלם, וחלק אין להם עוד לעולם בדבר שיעשה תחת הגלגל. ואמרתי שזאת הספיקה חזקה, אפשר שנתלים בה עוד מחזיקי הדעת הזה, והסתכלתי במה שיש לפני

זה, ומצאתי החכם שהקדים שהמאמרים האלה אינם דבריו
 על עצמו, אבל הם ספור דברי הכסילים ומה שעולה בלבם,
 כאשר אמר לפניו מאמר מפורש, (טס) וגם לב בני האדם מלא
 רע והוללות בלבם בחייהם, ואחריו אל המתים. ופרושו
 שלבות בני האדם מלאים רע והרהורים, ואמר (טס) מי אשר
 יבחר, כי החיים יודעים שימותו, גם אהבתם גם שנאתם גם
 קנאתם כבר אבדה. וזה כמו שאמרה התורה (שמות ה') ויאמר
 פרעה מי יי' אשר אשמע בקילו. והוא דברי הבורא ספור
 מה שאמר פרעה, כן אלה המאמרים דברו החכם ספור דברי
 הכסילים. ואחר שקרא החכם המאמרים האלה רע והוללות,
 יהיה ענין מי שהחזיק בהם ראוי שלא יקביל פני שכינת בוראו,
 כי כבר באר כי אנשי רע והוללות לא יתיצבו לנגדו ולא יגורו
 אצלו, כמו שאמר (תהלים ה') לא יגורך רע לא יתיצבו הוללים
 לנגד עיניך. ויהיה ענינו ענין הנכרת כפרעה אשר אמר בו
 ויאמר פרעה מי יי' ושאר הפסוק. המקום יצילנו מכל אולת.
 ואחר כן מצאתי הכתוב מפורש במה שיעדנו בוראנו, אמרו כי
 כאשר בני ישראל אימרים יבשו עצמותינו אבדה תקותנו, אמר
 להם הנביא, כה אמר יי' אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם
 מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל ארמת ישראל, ונתתי רוחי
 בכם וגו' וידעת' כי אני יי' (יחזקאל ל"ז). ר"ל יעדתי אתכם,
 והקימותי מה שיעדתי אתכם והוא אמרו (טס) ויאמר אלי בן אדם
 העצמות האלה כל בית ישראל הנה הנה אומרי' יבשו עצמותינו וגו'
 לכן הנבא ואמרת אליהם הנה אני פותח את קברותיכם וגו'. ותהיה
 הקדמתו הנה אומרים יבשו עצמותינו, על מה שידע שיעלה
 בלבנו ונחשוב בו ונאמר, איך יהיה העצמות אחר יבשם,
 וישיב הלחות אחר סורם ויחבר ביניהם ובין הנפש אחר
 הפררה. ויהיה אמרו והעליתי אתכם מקברותיכם, מבאר שזה
 מועד לבני ישראל לברם. ויהיה אמרו והבאתי אתכם אל
 ארמת ישראל, לאמת אצלנו שזה המועד בעולם הזה, שלא
 נחשוב שהוא בעולם הבא. ויהיה אמרו וידעתם כי אני יי'
 בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי, אשר
 הוא כמו שנוי, שכל אחד מהם כשיחיה יחבר לו כי הוא
 אשר היה חי, והוא אשר מת, והוא בעצמו אשר חיה. ויהיה
 אמרו ונתתי רוחי בכם וחיייתם וגו'. וידעתם כי אני יי' דברתי

ועשיתי נאם יי'. להתברר אצלנו שימי הישועה יהיה להם אריכות בעולם הזה. ומצאתי עוד ישעיהו אומר, יחיו מתיך נבלתי יקומון וגו' (ישעי' כ"ו) מסכים לזה ונאות לו, והוא שפרושו יחיו מתיך ויקומו גיוותינו, כשתאמר הקיצו ורננו שוכני עפר, כי טל אורות טלך, ואל הארץ תפיל המתים. ויחיו מתיך הוא דומה לאמרו, הנני פותח את קברותיכם, אך נבלתי יקומון הוא דומה למה שאמר שם והעליתי אתכם מקברותיכם. ומה שאמר הקיצו ורננו שוכני עפר. הוא דומה לאמרו וידעתם כי אני יי' בפתחי את קברותכם. כי המקיץ מספר בהקיצו מה שראה בחלומו וידע כי הוא הוא אשר היה ישן והוא אשר נעור. ואמרו כי טל אורות טלך, דומה לאמרו שם, יבשו עצמותינו אבדה תקותינו נגזרנו לנו. וזה הרטבה להם וחדוש לחות, אבל אורות רומזו בו אל הנפש, ושם אותה אורות רבות ולא אמר אור אחד, בעבור הכחות הרבים אשר לה, והם ששה עשר כחות, כאשר בארתי במעשה בראשית. והוא דומה למה שאמר אבדה תקותינו. ומצאתי עוד מאמר דניאל ורבים משיני עפר יקיצו וגו' (דניאל י"ג). וזה המאמר מהמלאך לדניאל הוא בעולם הזה בלי ספק, והוא שכל העתידות אשר הודיעו הם שבעה וארבעים פסוק. חפסוק הראשון מהם במלכות פרס, והוא אמרו (סס י"ח) ועתה אמת אגיד לך הנה עוד שלשה מלכים. והספיק לו פסוק אחד מפני שהיתה סוף מלכותם. ואחר כן שלשה עשר פסוק במלכות יון, והוא מאמרו (סס) ועמד מלך גבור עד ויעש הבא אליו כרצונו. ואחר כן עשרים פסוק במלכות רומי. והם מאמרו (סס) ויעש הבא אליו עד ועשה כרצונו המלך. ואחר כן עשרה פסוקים במלכות הערב, והם מן ועשה כרצונו המלך, עד ובעת ההיא יעמוד מיכאל (סס י"ג). ואחר כן שלשה פסוקים בישועה, ובעת ההיא יעמוד מיכאל ורבים משיני אדמת עפר יקיצו. והמשכילים יזהירו (סס). וקצר עניניהם דניאל, מפני שכבר השלים באורם בספר ישעיה וירמיהו ויחזקאל. ואלה השבעה וארבעים פסוק נאמרו יחד מאורע אחר מאורע על הסדר. וכמו שמלכי פרס ויון והרומיים והערב בעולם הזה לא באו, גם כן ורבים משיני אדמת עפר יקיצו, בעולם הזה לא באו. ואמרו ורבים, רוצה בו רבים מרבים מהם. והוא כן בעבור שאמר משיני אדמת

עפר, וזה כולל כל בני אדם, על כן יחד באמרו ורבים, ליחד
 בו בני ישראל בלבד. ומסכים לאמרו מקברותיכם עמי, ואמרו
 יחיו מתוך. ואמרו עפר, עד שידמה ליבשו עצמותינו, ויהיה
 כנגד כי טל אורות טלך. ואמרו יקיצו לדמות להקיצו ורננו,
 ולהדמות אל וידעתם כי אני יי' בפחתי את קברותיכם. אבל
 אמרו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות, אינו רוצה החלק המחויים
 עד שיהיה מהם עם בגן עדן ועם בגיהנם, אבל רצה החלק
 העם אשר בקברות. והרבים ההם אשר יקיצו, הם לחיי עולם,
 והאחרים אשר לא יקיצו, הם לדראון עולם. וכאשר מצאתי
 הפסוקים האלה והדומים להם, השבתיים היטב אחר כן ואמרתי,
 אולי יתכן לסבור בפסוקים האלה סברות אחרות, עד שיש
 ענין תחיית המתים אל ענין החיות המלכים והעמדת המלכות,
 וצריך להנהיגם המנהג הזה, והוא שהרמת השפל מענין השפלות
 אל ענין הגדולה והרוממות, ידומה להרמה מן העפר. כמו
 שאמר (תהלים קי"ג) מקימי מעפר דל. ואמר יען אשר הרימו מתוך
 מן העפר (מ"א י"ד). ודמה מי שהוא בצוק ובצרה למתים,
 כמו שאמר (תהלים פ"ח) במתים הפשי כמו חללים שוכני קבר
 וגו' ואמר עוד נשכחתי כמת מלב וגו' (ס"א). וידמו תשועתו
 מהענין שהוא לתחייה, כמו שאמר אשר הראיתנו צרות רבות
 ורעות תשוב תחיינו וגו' (ס"ב). ואמר עוד הלא אתה תשוב
 תחיינו וגו' (ס"ג). והתבוננתי עם העיין והחיוב, כי אם
 יתחייב או יכשר שנסבור פרשיות האלה אשר יש בהם תחיית
 המתים על הדרכים האלה, עד שנעתקו מפשוטם מבלי דוחק,
 שיביא אל זה, יתחייב וכשר על הדרך הזה, לסביר במצות
 השמעיות, וההגדות הקדמוניות, והאותות הנזכרות, סברות
 אחרות, עד שלא ישאר מהם דבר כפשוטו, אך יעתקו אל
 ענינים אחרים. ואדמה מהם קצת מן המצות השמעיות ולא
 יאכל חמץ, אפשר שישברו בו ולא יהיה ביניכם זנות מפני
 שדמה אותו בלחם אשר הוא חמץ שאי אפשר שלא לדבקו
 כאמרם (סו"ט ז') כלם מנאפים כמו תנור וגו' מלוש בצק עד
 חמצתו. ואמרו לא חבערו אש וגו' אפשר שישברו בו אל הצאו
 למלחמה מפני שכבר דמה אותה לאש, באמרו (במדבר כ"ב)
 כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיוחן. ואמרו (דברים כ"ג)
 לא תקח האם על הבנים. יתכן לסבור בו, כשחכשו את

אויביכם, לא תהרגו חוקנים עם הבחורים. כמו שאמר (סוֹסֵט י') כשוד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה אם על בנים רוטשה. עד שלא תשאר מצוה שמעית. ומהגדות הקדמוניות דברי הבריאה, אמרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. יתכן תקון ענין אומה מן האומות, כאשר אמר בהפסד ענין אומתינו, ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם (ירמי' ד') ואמר בהשבת תקונה, כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעי' ס"ו). וכן יסברו בתדשא הארץ דשא עשב, שלום הגופות, כמו שאמר (סס ס"ו) ועצמותיכם כדשא תפרחנה. וכן בפרי עושה פרי, המלך חגדול, כמו שאמר (יחזקאל י"ז) בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי וגו'. וכן יהי מאורות. תורה ונביאים וחכמה, כמו שאמר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור. נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהלים קי"ט). עד שלא תשאר בריאה ממעשה בראשית, שלא תצא מפשוטו של ענין אשר הוא הבריאה והיצירה. ובספור האותות והמופתים, יסברו גם כן, ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, שבאו בתוך חיל פרעה, והם עומדים מימין ומשמאל יבשים. כי החיל ידומה למים, כמו שאמר בסנחריב (ישעי' י"ח) ולכן הנה יי' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור. אף בפרעה עצמו אמר, בטרם יכה פרעה את עזה, כה אמר יי' הנה מים עולים מצפון והיו לנחל שוטף (ירמי' מ"ז). ויסברו בוידום השמש וירח עמו, בהראות המלכות ורוממותה, כאשר דמה הסרתה וחלשתה בבא השמש, באמרו (מיכה ג') ובאה השמש על הנביאי וקדר עליהם היום. ואמר עוד (ירמי' ט"ו), באה שמשא בעוד יומם. ואמר בתקון זה והיה אור הלבנה כאור החמה וגו' (ישעי' כ"ט). עד שלא ישאר מופת ולא אות שלא יצא מפשוטו ויבוטלו. ועתה מי שמהייב או מכשיר לסבור בספור תחיית המתים שהם משלים, מפני שיתכן שישברו במ דרך אחרת, שמתחייב להייב ולהכשיר לסבור בספור מעשה בראשית ובכל האותות והמופתים וכל המצות השמעיות עד שישוימם כלם משלים, כי אפשר שישברו במ סברות, ואם יקבל זה על עצמו, יצא מכלל תורת ישראל, ואם ימאן לעשות כן, יבטל מה שהקשה עלינו בכמוהו בתחיית המתים:

ואחר כן התבוננתי בחורה בשירה אשר שמה לעד לו על בני ישראל, כאשר אמר (דברים ל"ב) למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל. ומצאתי בה זכרון תחיית המתים בעת הישועה, והוא מביאה על סדר. ספר תחלה חסרו על עצמו, באמרו (סס) הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך, עד ודם ענב תשתה חמר. ואחר כן ספר בעטם וכחשם, וישמן ישורון ויבעט, עד מכעס בניו ובנותיו (סס). ואחר כן ספר קצפו עליהם וענשו להם, באמרו (סס) ויאמר אסתירה פני מהם אשביתה מאנוש זכרם. ואחר כן ספר חמלתו עליהם בגבור האויב עליהם והתרומתו, באמרו (סס) לולא כעס אויב אגור. ומה שעתד לאויב מן הנקמה והשלום, באמרו (סס) הלא הוא כמום עמדי. ומרחמיו על עמו בעת רוב חולשתו ומיעושו יכלתו, באמרו (סס) כי ידין יי עמו, עד יהי עליכם סתרה. ואחר כן יעד בהגלותו להצילו ולגאול אותו, באמרו (סס) ראו עתה כי אני אני הוא. והשיב בזה על ארבעת מיני המכחישים. הראשונים מהם מי שאמר כי אין בורא. השיב עליהם באמרו, ראו עתה כי אני אני הוא. ומתם מי שאמר שהוא בורא אך שתף עמו. השיב עליו ואין אלהים עמרי. והשלישי מי שהכחיש תחיית המתים. השיב עליהם באמרו, אני אמית ואחיה. ובעבור שידע שיהיה מי שיאמר, כי רוצה באמרו אני אמית ואחיה שהוא ממית דור ומחיה דור אחר אחריו, חבר אליו מחצתי ואני ארפא, לברר אצלנו כי כאשר הנרפא הוא אשר מחץ כן המחיה הוא אשר המית. והרביעי מי שהכחיש החשבון והענש. השיב עליו באמרו, ואין מידי מציל. ואחר כן סדר שאר עניני הישועה, באמרו אם שנותי ברק חרבי. אשכיר חצי מדם. הרנינו גוים עמו. וכל זה בעולם הזה, כאשר פרשתי ובארתי:

ואחר כן לא נמנעתי מחקור במוצא הדי, אשר הוא העתקת הנביאים וקבלת החכמים. אמרתי אולי אמצא בו תשובה על תחיית המתים, כי דבריהם ז"ל מלאים מזכרה וספורה, וראיתי לזכור מהם דברים מעטים, תהיה כמוכרת לזה בעבור מה שרבו, ומשאלות המלכים להם על הענין הזה, והשיב כל אחד מהם כפי דעתו מה ששאלו אותם עמי ארץ שבעמנו, והשיבו אותם על דרכים רבים. אבל אומר, מפני

שאמר הכתוב (מלכני ג') חנה אני שולח לכם את אליה הנביא. ואמר עוד (מיכס ה') והקימונו עליו שבעה רועים ושמנה נסיכי אדם. שאלו על אלה הו' רועים מי הם? ואמרו קבלנו, דוד באמצע, שת ומתושלח מימינו, אברהם ויצחק ויעקב ומשה משמאלו. ושאלו אותם עוד על ה' נסיכים מי הם? ואמרו קבלנו, ישי שאול ושמואל עמוס צפניה חזקיה אליהו ומשיח. והנה אמרו בפ' שהמתים יעמדו בעת הישועה, ואמרו עוד קבלנו, כי מי שימות בו' שני גוג לא יעמוד בתחיית המתים, כי היא נוהגת אצלם מנהג הקריאה הקודמת לחתונה, שמי שאוכל בה אוכל בחתונה, ומי שאינו אוכל בה אינו אוכל בחתונה, וכן אמרו אמר ר' יונה המת בו' שני גוג לא יזכה לימות המשיח, וסימניך דעביד פרטגמיא אכיל משתיחא. ואמרו עוד מי שכפר בתחיית המתים לא יהיה לימות המשיח, אעפ"י שאר מעשיו טובים, מפני שהוא מדה כנג' מדה, מי שכופר בדבר מונעין אותו ממנו, כמו שהיה מענין השליש של יהורם בן אחאב, מפני שהכחיש דבר אלישע ומה שבשרם בו מהשובע אחר הרעב הודיעו שלא יהנה ממנו, אבל יראה אותו בעיניו ומשם לא יאכל, כמו שאמר הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים, שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, שנאמר (מלכיס ב' ז') ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים וגו' ויאמר הנך רואה בעיניך וגו'. ואמרו עוד כי המתים יעמדו בתכריכיהם, ואמרו עתידים הצדיקים לעמוד בלבושיהם, ואין השבת בגדיהם יותר קשה אצל השכל מהשבת גופותיהם ורוחותם. וכאשר פשט באומה הפליגו בתכריכיהם, עד שהביא זה הדבר לידי רעה גדולה, שכל מי שלא היתה ידו משגת הניח מתו וברה, עד שתקן רבן גמליאל וצוה שילבישוהו שני בגדי פשתן מגוהצין, ונהגו כל העם אחריו:

ואחר שדקדקתי אלו הדקדוקים, התעסקתי לחקור על סעיפי האמונה הזאת ופארותיה, וראיתי לכתוב ממה שנודמן לי מהם י' שאלות, ואשיב עליה מהכתוב והשכל והקבל'. השאלה הראשונה, אם ישאל שואל מי ומי יחיו מן האומה בעת הישועה? אשיב ואומר כל צדיק ובעל תשובה. כי מי שימות מבלי תשובה הוא מהענושים, וכן ראוי בשכל. כי כבר הבטיח הבורא את

השב שיקבלהו, בכתובים רבים. וכבר התחייבו כל אלה
 המועדים לכל שב מדברי רז"ל, אחר שמנו מיני החטא ושמום
 ד' מעלו', עבר אדם על מצות עשה, ואחר כן עבר על מצות
 לא תעשה, ואחר כן כריתות ומיתות ב"ד, ואח"כ מי שנתחלל
 בו שם שמים. ואמרו אח"כ או יכול שכפרה לו מיתתו,
 ח"ל הנה אני פותח את קברותיכם. והנה נתחייבה תחיית
 המתים לכל שב, ואני אומר כי מעט הם מבני עמנו שמתים
 מבלי תשובה. והב' הימותו אחר כן? ואשיב כי לא ימותו,
 אבל מעתיקים אותם מימות המשיח אל נעימות העולם הבא.
 ובוה ארז"ל מתים שהקב"ה עתיד להחיותם, שוב אינן חוזרים
 לעפרן. והג' התכיל אותם הארץ? ואומר שמעת שיצאה
 אומתינו לבני העולם אלפים ומאתים שנה, ועוד יהיו כמו שנים
 ושלשים דור, כל דור ק"ב רבבה אנשים ונשים על דרך הקירוב.
 ואם נאמר אם כלם שוים וכלם יחיו, אין ממלאים מן הארץ כי אם
 חלק ממאה וחמשים חלק, על שנשים לכל אחד יותר מד' אמה
 למקומו ולזריעתו ולדרכיו ולבהמותיו. וזולת זה כי כל אנשי
 הדורות יחיו מאה ועשרים רבבה בשנים ושלשים על הקירוב,
 יהיה הכל שלשת אלפי רבבה ושמנה מאות וארבעים רבבה,
 וכאשר נגזור להם מן הארץ מאתים פרסה על מאתים, אשר
 הם חלק ממאה וחמשים מן הארץ, ונמדוד אותם אמות בכל
 פרסה שלשה מילים, וכל מיל ד' אלפים אמה, וכל אמה
 אשר היא אמתים וחצי ושליש, יהיה לכל אדם רחב במקומו
 רפ"ה אמות, ואי זה דבר יש בוה שיתבלבלו בו החכמים.
 והד' אם יכירום אנשי ביתם וקרוביהם מן החיים? ואומר כי
 הנביאים והרועים והנסיכים כשמתחייב שיכירום בני האדם,
 יתחייב לעמת זה שיכירו קצתם את קצתם ושיחזרו כל אדם
 אל שבטו, כאשר הוא מבואר בסדור השבטים בספר
 יחזקאל וזולתו. והה' מי שימות מהם והוא סומא או מבוטל
 מאבריו או בשאר הפגעים והמומין מה יהיה מענינו? ואומר,
 שיחיה תחלה במום ההוא עד שיכירוהו בני אדם שהוא הוא,
 ואחר כן ירפאהו הבורה ותהיה אות גמורה. כמ"ש רז"ל עומדין
 במומן ואחר כן מתרפאין, אמרו ועל כן הקדים אני אמית ואחיה
 מחצתי ואני ארפא. וכבר אמרו או תפקחנה עיני עורים ואוני
 חרשים תפתחנה או ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם (ישעי' ל"ט)

והששית אם יאכלון וישתון וישאו נשים? ואומר כן, כמו שבן הצרפית אשר החיהו הבורא על ידי אליהו, ובן השונמית על ידי אלישע, אכלו ושתו, ויתכן שנשאו נשים. והשביעית איך יעחקו אל העול' הבא אשר אין בו אכילה ולא בעילה וכבר נהגו בם בעולם הזה ויחיו? ואומר, כמו שנהג משה רבינו עליו השלום האכילה והשתיה והבעילה, ועמד בלעדריהם ארבעים יום בהר סיני שלשה פעמים והיה, כמו שכחוב בחורה. והשמינית כיון שהמחויים בימי הישועה הם מונחים לבחירתם בעבודה שמא יבחרו במרי ולא יחיו בעולם הגמול? אשיב בזה, שמשיבים כל עמנו המון המאמינים בענין הצדיקים בעולם הבא, כיון שהם בוחרים בעבודה ולא במרי שמא יבחרו במרי? ואומר, כי היודע מה שיהיה קודם שיהיה, לא הבטיח הצדיקים שבעולם הבא בגמול המתמיד אלא לדעתו, שהם בוחרים בעבודה ולא במרי, כן אומר אחר שהוא יודע מה שיהיה, לא הבטיח תחיית המתים לצדיקי ישראל, עד שידע כי בימות המשיח יבחרו בעבודה לא במרי. והתשיעית, אם יש להם על העבודה ההיא אשר בימות המשיח גמול? ואומר כן, כאשר יש לצדיקים בעולם הזה גמול עבודתם, כן יהיה לאנשי ימות המשיח גמול על עבודתם, שלא יתכן שתהיה עבודה שאין עמה גמול. וכאשר יש שם לצדיקים תוספת על מה שראוי לזכותם הקודמים, כן מה שיעשו בימות המשיח תוספת על מה שראוי לזכותם הקודמות. והשאלה העשירית על העם אשר בהם הישועה בחייהם, מה יהיה מענינם? וכן הילודים בזמן הישועה? ואשיב, בעבור שהכתוב לא דבר בזה ולא רבותינו לא קבלו בזה קבלה, נחלקו בזה על שלשה דרכים. יש מי שאומר שאין מתים כלל, ונתלה באמרו בלע המות לנצח. ויש מי שאומר ימותו ויחיו כדי להשתנות עם המחויים ההם. ויש מי שאומר יחיו שנים רבות וימותו ולא יחיו עד העולם הבא. ולבי (כאלכסיס ייסיך) נוטה אל זה המאמר השלישי, מפני שלא מצאתי תחיית המתים הובטחה בימי הישועה, אלא למי שהיה בגלות. ולא ראיתי להוסיף על זה דבר מלבי, כל שכן שהעלה בתחיית המתים אשר מתו בגלות, היא שלא תמנע מהם זאת הישועה הגדולה, אבל מי שראה אותה מן החיים והישרים, כבר הגיע לחפצו. אך ימוהם

יהיו ארוכים, כגון ארבע מאות שנה וחמש מאות שנה, עד שיהיה המת בן מאתים בדור ההוא, כמו שמת בדור הנה בן עשרים, כמו שאמר (ישעי' ס"ה) כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל. ומי שחטא על בני אדם והוא בן מאה שנה יקולל, ויהיו הימים כימי הבנינים והננטעים הגדולים, כמו שאמר (סס) לא יבנו ואחר ישב לא ישעו ואחר יאכל כי כימי העץ ימי עמי וגו'. וכאשר עמדתי על הדברים האלה, רציתים בלבי לאמונה, וכתבתים על ספר להיות לבני ישראל לבטחון, והוא שראיתי שהאומה תתישב בהם בעבור שבעה דברים. מפני שתחיית המתים אות גדולה מאותות הבורא הנגלות, ובבטחון בהיותה תוספת בהאמין ביכלתו, וכי כל הנביאים מתקבצים בה. והנה אנחנו היום מתאווים לראות אחד מהם, כל שכן כלם, וכל המלכים הצדיקים והחכמים הגדולים מתקבצים בה, עוד אשר אנחנו נכספים לראות אחד מהם, ושקרובי כל אחד מהם אשר התאבל עליהם וראג להם, יחברם ויראה הבן אביו, והאח אחיו, והאוחב אוהבו, והחכם תלמידו. ושאר הקרובים. והרבה לדברי הנפש אשר הנפשות תלויות בהם, יגלו לנו כשיחיו. ויספרו לנו מה שעבר ומה שהיה, מאיכות ענין מותם ושכרם וקומם. ושכל דורות בני ישראל אשר הם הרבבות אשר הקדמתי זכרם, יבאו יחד ויהיה לקבוצם ההוד וההדר הגדול. ושהוא סבה מחיבת להאמין בעולם הבא יותר, שנאמר כמו שיתקיים זה המועד, יתקומו כל מועדי העולם הבא, ונקוה אותם על דרך הבחינה. כמו שאמר (סס כ"ה) ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו. ומה נכבד מועד, יתקבצו בו כל אלה הטובות הגדולות. ואלה הטובות חייבו אותי לקיים אמתו, ולהועיל לאומה ולהישירה בו ובקשתי שאזכה להיות מן הרואים בחיות או בהחיות גמול על הישירי ויתברך האל הנאמן במועדיו וישתבח:

נשלים המאמר השביעי מן הספר: